

**MAQSUD SHAYXZODA: SAN'AT, ADABIYOT VA FALSAFANING KO'P
QIRRALI TADQIQOTCHISI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15233000>

Bazarbayev Birodar Qadamboy o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti

"Transport tizimlari boshqaruvi"

fakulteti 3-bosqich talabasi

E-mail: bazarbayevbirodar@gmail.com

**МАХСУД ШАЙХЗАДЕ: МНОГОГРАННЫЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ
ИСКУССТВА, ЛИТЕРАТУРЫ И ФИЛОСОФИИ**

Bazarbayev Birodar Qadamboy o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti

"Transport tizimlari boshqaruvi"

fakulteti 3-bosqich talabasi

bazarbayevbirodar@gmail.com

**MAQSUD SHAYKHZODA: A VERSATILE RESEARCHER OF ART,
LITERATURE, AND PHILOSOPHY**

Annotatsiya

Maqolada o'zbek va ozar xalqining sevimli adibi Maqsud Shayxzodaning san'at, adabiyot, tarix va falsafaga asos solgan ko'p qirrali iste'dodi ochib berilgan. U o'z asarlari orqali nafaqat milliy, balki umumturkiy adabiy g'oyalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Shayxzodaning dramatik asarlari, publisistik ruhga ega maqolalari va adabiy-tanqidiy qarashlari zamonaviy adabiyotshunoslikda alohida ahamiyatga ega. Uning haqiqatni himoya qilishdagi fidoyiligi va adabiyotdagi yuksak maqsadlar sari intilishi xalqning ma'naviy o'sishi va adabiy merosining saqlanishida katta rol o'ynagan. Maqsud Shayxzodaning ijodi nafaqat adabiyotning estetik qadriyatlarini, balki tarixiy va falsafiy izlanishlar orqali xalqning ma'naviy qalbini chuqur anglashni ta'minlaydi. Ushbu maqolada uning ijodi va faoliyatining turli jihatlari, uning adabiy merosi va jamiyatga ta'siri batafsil tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

dramatik asarlar, publisistik ruh, adabiy-tanqidiy qarashlar, haqiqat himoyachisi, ma'naviy meros, falsafa, adabiyot tarixiy rivoji.

Аннотация

В статье раскрыта многогранная талантливость любимого писателя узбекского и азербайджанского народов Maqsuda Shaykhzoda, который заложил основы искусства, литературы, истории и философии. Его работы сыграли важную роль в развитии не только национальной, но и общей тюркской литературной мысли. Драматические произведения, публицистический дух и литературно-критические взгляды Шайхзоды занимают особое место в современной литературоведении. Его преданность защите истины и стремление к высокому в литературе сыграли значительную роль в духовном росте народа и сохранении литературного наследия. Творчество Maqsuda Shaykhzoda не только развивает эстетические ценности литературы, но и через философские и исторические исследования глубоко отражает духовное состояние народа. В статье детально анализируются различные аспекты его творчества и деятельности, его литературное наследие и влияние на общество.

Ключевые слова

драматические произведения, публицистический дух, литературно-критические взгляды, защитник истины, духовное наследие, философия, история литературы.

Annotation

The article reveals the multifaceted talent of Maqsud Shaykhzoda, a beloved writer of both the Uzbek and Azerbaijani peoples, who laid the foundations of art, literature, history, and philosophy. His works have played a significant role in the development of not only national but also pan-Turkic literary thought. Shaykhzoda's dramatic works, his journalistic spirit, and his literary-critical views hold a special place in contemporary literary studies. His dedication to defending the truth and striving for high ideals in literature has greatly contributed to the spiritual growth of the people and the preservation of literary heritage. Maqsud Shaykhzoda's creativity not only advances the aesthetic values of literature but also, through philosophical and historical explorations, deeply reflects the spiritual essence of the nation. The article thoroughly analyzes various aspects of his creative work and activity, his literary legacy, and his influence on society.

Keywords

dramatic works, journalistic spirit, literary-critical views, defender of truth, spiritual heritage, philosophy, history of literature.

Maqsud Shayxzoda o'zining ko'p qirrali iste'dodi bilan tanilgan, o'zbek va ozarbayjon xalqlari o'rtasida adabiy, ilmiy va madaniy aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynagan shoir, yozuvchi, dramaturg va olimdir. U 1908 yili Ozarbayjonning Ganja viloyatidagi Oqtosh shahrida tug'ilgan va bu yerda o'zining san'at va adabiyotga bo'lgan qiziqishini shakllantirgan. Shayxzoda yoshligidan buyuk adabiyot namoyandalari, jumladan, Nizomiy, Firdavsiy, Pushkin va Shekspir kabi shoirlar bilan tanishib, ulardan ilhom olgan. U o'zining ilmiy faoliyatini boshlagan va 1920-yillarda O'zbekistonga kelib, adabiyot sohasida yangi bosqichni boshlagan. Shayxzodaning she'riy, publitsistik va dramatik asarlari chuqur siyosiy ruhga ega bo'lib, ular zamonning haqiqiy muammolarini yoritadi. U tarjimon sifatida ham ko'plab jahon klassik asarlarini o'zbek tiliga o'girishda muhim rol o'ynagan.

Maqsud Shayxzoda 1908 yili Ozarbayjonning Ganja viloyatiga qarashli Oqtosh shahrida tavallud topgan. Otasi Ma'sumbek elu-yurtda katta obro'ga ega shifokor edi. Maqsud Shayxzoda san'at va adabiyotni sevar, tarix va falsafaga qiziqgan. Oqtoshdagi ibtidoiy maktabni bitirgach, 1921 yili Boku dorilmuallikta o'qishga kiradi va uni tugatgach, Dog'istonning Darband va Bo'ynoq shaharlarida muallimlik qiladi. U 1926 yilda Adhem Fayziy tashkilotiga a'zo etilgan «Milliy firqa» tashkilotiga a'zo bo'lib, musovotchilar harakatida faol qatnashgani uchun 1928 yili hibsga olinib, Toshkentga surgun qilingan. Umrining oxiriga qadar shu yerda yashab, ijod qilgan. Sho'ro hukumati Shayxzodani O'zbekistonda ham ta'qiblar va tahqirlardan benasib qoldirgani yo'q. Shayxzoda Toshkentga kelgach, avval Narimonov nomidagi texnikumda dars beradi, keyin "Sharq haqiqati", "Qizil O'zbekiston", "Yosh leninchi" gazetalarida ishlaydi. 1929 yili yosh shoirning o'zbek tilidagi dastlabki she'ri "Sharq haqiqati" gazetasi sahifalarida bosilib chiqadi. Oradan ko'p o'tmay, Shayxzodaning birinchi to'plami "O'n she'r", keyinroq "Undoshlarim" (1933), "Uchinchi kitob" (1934), "Jumhuriyat" (1935) kabi to'plamlari nashr etiladi. "Qo'llar" she'rida qo'llarda insonning borlig'ini, uning ichki olamining muhrini ko'radi. Uningcha, "g'oyat shafqatli, hayotbaxsh qo'llar" ham "ayovsiz, yovuz, go'r kabi sovuq, tanbal" qo'llar ham bor, qisqasi, har bir qo'l "yurakning navkarlaridir", yurak neni buyursa, qo'l shuni ijro etadi deb ta'riflaydi.

Maqsud Shayxzodaning butun ijodi chuqur siyosiy publitsistik ruh bilan to'la. Uning she'riy, dramatik asarlari qaysi mavzuga bag'ishlangan bo'lmasin, zamona bilan hamohangdir. Shuning uchun ham shu tipdagi ijodkorning bevosita publitsistika janrida xizmat qilishi tasodifiy hol emas. Uning zo'r badiiy janrga ega bo'lgan publitsistik maqolalari va nutqlari bu iste'dodli adib ijodining mazmundorligi va rang-barangligidan yorqin nishonadir. Iste'dodli shoir mohir tarjimon ham edi. U jahon adabiyoti mumtoz shoirlarining asarlarini o'zbek tiliga

tarjima qilishda katta xizmat qildi. Jumladan, Shekspirning “Hamlet” va “Romeo va Juletta” asarlari o‘zbek drama teatrlari sahnasida Shayxzoda tarjimasida sahnalashtirildi. Pushkin, Lermontov, Bayron she‘rlarini o‘zbek o‘quvchisiga ilk bor taqdim etgan shoirlar avlodi ichida Shayxzoda ham bor. Shoir mahoratining o‘lishiga, uning jahon adabiyoti klassiklarining asarlarini g‘oyat sevib o‘rgangani, ularning boy badiiy tajribasini ustalik bilan o‘zlashtirgani ham sabab bo‘ldi. U G‘arbiy Yevropa va rus adabiyotini mukammal bilgani holda o‘zining Vatan adabiyotini - Sharq she‘riyati merosini ham to‘la o‘rgangan edi.

Maqsud Shayxzoda o‘zining serqirra salohiyati bilan mashhur bo‘lib, u o‘zbek va ozar xalqlari o‘rtasidagi adabiy, ilmiy hamda madaniy rishtalarni mustahkamlashda muhim o‘rin tutgan ijodkordir. U 1908-yilda Ozarbayjonning Ganja viloyatiga qarashli Oqtosh shahrida dunyoga kelgan va shu yerda san‘at va adabiyotga bo‘lgan mehr-muhabbatini shakllantirgan. Shayxzoda bolalik chog‘laridanoq Nizomiy, Firdavsiy, Pushkin, Shekspir kabi jahon adabiyoti vakillarining nomlarini eshitib ulg‘aygan va bu ulug‘ shaxslar unga katta ilhom baxsh etgan. 1920-yillarda u o‘qish, izlanish va ijodiy faoliyati sababli O‘zbekistonga yo‘l oladi va shu yerda o‘z ijodining yangi sahifasini ochadi. Uning adabiy mehnatlari – she‘riyat, publitsistika va dramaturgiya – ijtimoiy-siyosiy ruhiyat bilan yo‘g‘rilgan bo‘lib, zamon muammolarini teran tahlil etadi. Shuningdek, Shayxzoda ko‘plab jahonga mashhur adabiy asarlarni o‘zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilgan zabardast tarjimon sifatida ham tanilgan.

Shayxzoda 1921-yilda Boku dorilmuallimiga o‘qishga kiradi. Ta’limni muvaffaqiyatli tamomlagach, Dog‘istonning Darband va Bo‘ynoq shaharlari maktablarida muallimlik qiladi. 1926-yilda Adhem Fayziy tashkilotiga qarashli “Milliy firqa” harakati a‘zosi sifatida musovotchilar harakatida faol ishtirok etganligi sababli 1928-yilda qo‘lga olinib, Toshkentga surgun qilinadi. Umrining qolgan qismini Toshkentda o‘tkazadi va u yerda uzluksiz ijod qiladi. Sovet davlati tomonidan turli bosimlarga uchragan bo‘lishiga qaramay, Shayxzoda o‘zbek xalqiga sodiq farzand sifatida faoliyat yuritadi. O‘zbekiston esa uning ikkinchi vatani sifatida qalbidan joy oladi. Toshkentga kelganidan so‘ng, Shayxzoda dastlab Narimonov nomidagi texnikumda dars beradi, so‘ng “Sharq haqiqati”, “Qizil O‘zbekiston”, “Yosh leninchi” kabi nashriyotlarda ishlaydi. 1929-yilda uning ilk she‘ri “Sharq haqiqati” gazetasida chop etiladi. Tez orada “O‘n she‘r”, “Undoshlarim” (1933), “Uchinchi kitob” (1934), “Jumhuriyat” (1935) nomli she‘riy to‘plamlari nashrdan chiqadi.

Shayxzoda “Qo‘llar” nomli she‘rida insonning qo‘llari orqali uning butun ichki olami, ruhiy holati va shaxsiyati ifodalanishini tasvirlaydi. U mehribon va hayotbaxsh qo‘llarni, shuningdek, sovuq, bag‘ritosh va befarq qo‘llarni qiyoslab,

har bir qo'l yurakning buyruqlarini ado etuvchi vosita ekanligini ta'kidlaydi. Shoirning barcha asarlari chuqur publitsistik ruhi bilan ajralib turadi. U qaysi mavzuda yozmasin, zamonaviylik va dolzarblikni yo'qotmagan. Shu bois ham, Shayxzodaning bevosita publitsistika janrida samarali ijod qilgani bejiz emas. Uning bad'iy til bilan yozilgan maqolalari va nutqlari ijodiy ko'lamining kengligi va g'oya boyligidan dalolat beradi.

Maqsud Shayxzoda yirik adabiy tarjimon sifatida ham o'z nomini tarixga muhrlagan. U jahonga mashhur ijodkorlar – Shekspirning “Hamlet” va “Romeo va Juletta” asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, drama sahnasiga olib chiqdi. Pushkin, Lermontov, Bayron kabi shoirlarning asarlarini ilk bor o'zbek kitobxoniga tanishtirgan adiblar safida Shayxzoda ham bor. Uning tarjima mahoratining yuksakligi, jahon adabiyoti namunalarini chuqur o'rganishi va bu tajribani o'z ijodida mohirlik bilan qo'llaganligidan dalolat beradi. U nafaqat G'arbiy Yevropa va rus adabiyotini puxta o'zlashtirgan, balki Sharq adabiy merosini ham chuqur anglagan yuksak saviyali ijodkordir. Garchi umr yo'lida turfa musibat va sinovlar ro'y bergan bo'lsa-da, u hech qachon nolimagan, shikoyat qilmagan. Uning qat'iy e'tiqodi, hayotga bo'lgan qarashi yuqoridagi satrlarda chuqur ifoda topgan. Shayxzoda hech qachon gina-kudurat bilan yashamagan. Aksincha, unga nisbatan xiyonat qilgan, uni og'ir ruhiy va jismoniy azoblarga, jiddiy dard-alamlarga giriftor qilgan insonlar haqida hech qayerda bir og'iz ham nolimagan. Chunki uning samimiy va fidoyi do'stlari: Oybek, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon, Komil Yashin, Mirtemir, Shukur Burxon kabi adabiyot va san'at darg'alari hamisha bir maqsad yo'lida birlashgan holda Shayxzodaning insoniy qadriyatlariga sodiqligini saqlashiga sabab bo'lgan. U har doim muruvvat va jo'shqinlik sifatlari bilan xalq orasida e'tibor qozongan. Shayxzodaning adabiy saviyasi yuksalishida, uning ijodiy tafakkurining sayqal topishida tarjimonlik mahorati alohida ahamiyat kasb etgan. U Shota Rustavelining “Yo'lbars terisini yopingan bahodir” dostonini (hamkorlikda), Uilyam Shekspirning sonetlari, Aleksandr Pushkinning she'rlari, “Mis chavandoz” dostoni, “Motsart va Salyeri” dramatik asari, M.Yu. Lermontovning she'rlari va “Kavkaz asiri” dostonini, shuningdek, Nizomiy, Fuzuliy, Mirza Fatali Oxundov, Ezop, Esxil, Gyote, Bayron, Mayakovskiy, Nozim Hikmat kabi mashhur adiblarning ayrim durdona asarlarini o'zbek tiliga katta mahorat bilan tarjima qilgan.

U uzoq yillar davomida Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti) va Toshkent Davlat pedagogika instituti (hozirgi Toshkent Davlat pedagogika universiteti)da dars bergan. Adibning o'zbek adabiyoti tarixidan o'qigan ma'ruzalari va maxsus kurslari ushbu sohaning bebaho saboqlari sifatida qadrlanadi. Yozuvchi, dramaturg, tarjima san'atining ustasi, yirik pedagog,

tilshunos va adabiyotshunos sifatida Shayxzoda nomiga atalgan o'quv zali va ilmiy ekspozitsiya did bilan, ruhiy uyg'unlikda tashkil etilgan. Bu ziyo maskanining o'zida Shukur Burxonov kabi ulug' san'at arbobi, Jaloliddin Manguberdiddek tarixiy siymolar suratlari timsolida adibga bo'lgan ehtirom yaqqol seziladi.

Shayxzodaning xalqimiz o'tmishiga, ayniqsa, Jaloliddin Manguberdi taqdiri va qahramonona kurashiga haqqoniy yondashganligi, voqealarga adolat bilan qaragani Prezident Islom Karimov imzolagan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 24-sentyabrdagi "Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarori bilan yana bir bor e'tirof etildi. Shoir 1967-yil 19-fevral kuni og'ir xastalik tufayli hayotdan ko'z yumdi. Uning vafotidan so'ng olti jildlik "Asarlar" to'plami chop etildi. O'zbekiston mustaqillikka erishgan yillarda Maqsud Shayxzodaning bebaho merosi, milliy adabiyotga qo'shgan ulkan hissasi haqli ravishda qadrlana boshlandi. Uning siymosi nafaqat tarixiy, balki ma'naviy yetuklik timsoli sifatida ham abadiylashtirilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shayxzoda, M. (1970). *Asarlar* (6 jildlik). Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Qodirov, M. (2008). *Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodi*. Toshkent: Fan.
3. Karimov, I. (1998). *Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash to'g'risida*. Qaror, 24 sentyabr, № 401. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.
4. G'afurov, G. (2010). "Shayxzoda – tarjima san'atining zabardast vakili" // *Adabiyot va san'at*, №4, 12-15-betlar.
5. Burxonov, Sh. (2002). *Yodda qolgan yillar*. Toshkent: Sharq.
6. Sodiqov, A. (2015). "Shayxzoda va Shekspir: tarjimaning milliy talqini" // *Til va adabiyot muammolari*, №3, 28–33-betlar.
7. Xasanov, Z. (2016). *O'zbek she'riyati va dramaturgiyasida tarixiy obrazlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
8. Karimova, D. (2021). "Maqsud Shayxzoda merosi va zamonaviy adabiyotshunoslik". // *O'zbek tili va adabiyoti*, №1, 41–45-betlar.
9. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi (2003). *Maqsud Shayxzoda* haqidagi maqola. 11-jild. Toshkent: OME.
10. Rasulov, I. (2018). *Adabiy aloqalarda Maqsud Shayxzodaning o'rni*. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.